

is distinctly characterized by stylistic palette, type of moral collisions, and author's trying to express one's attitude to the world.

Key words: autobiographical story, childhood reading, style, genre, school theme, author, reader, character.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.2013 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Галич О. А.

УДК 821.161.2.09

В. І. Кузьменко

**ПРАЦЯ І. ДЗЮБИ „ІНТЕРНАЦІОНАЛІЗМ ЧИ РУСИФІКАЦІЯ?”
ЯК „ЛИСТ У ВІЧНІСТЬ”**

В останні десятиліття значно зріс інтерес літературознавців до проблеми шістдесятництва – однієї з визначних в історії українського письменства. Чимало уже зроблено в з'ясуванні сутності, специфіки й місця цього явища як у літературі, так і в суспільстві. Варто згадати хоча б „Книгу споминів” Михайлини Коцюбинської, есе „З матір'ю на самоті” М. Сома, монографії „Василь Симоненко” А. Ткаченка, „Ліна Костенко. Літературно-критичний нарис” В. Брюховецького, „Іван Драч. Літературно-критичний портрет” М. Ільницького, розвідку „Стильовий портрет шістдесятництва” Ніли Зборовської та праці інших дослідників.

У загальних рисах науковці виокремлюють два підходи дослідження шістдесятництва: інтегративний, якому притаманне акцентування на загальності, колективності, та диференційний підхід, коли переважає акцентування на індивідуальному доробку того чи іншого автора, які формують поліфонію літературного процесу.

Апеляція до праці І. Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?” зумовлена потребою „персоналізувати” шістдесятництво – розглянути кожного представника окремо, роль і значення його творів у літературному процесі доби на тлі ідеологічних репресій і хрущовської „відлиги”, що й визначає актуальність статті.

Під кінець Другої світової війни і в перші повоєнні роки чимало письменників (особливо фронтовиків) відчуло деяке послаблення тої духовної напруги, що створювалась подіями другої половини 30-х рр. ХХ ст. Дехто навіть сподівався, що тепер, після всього пережитого у лихоліття, після такої кривавої перемоги, все життя має повернутися в інший бік. На сторінках літературних журналів почали з'являтися поодинокі вірші, оповідання, п'єси, написані порівняно розкутіше,

вільніше, з певною долею нелегкої правди.

Однак верхнім поверхам влади все це прийшлося не до душі. Прийнята 14 серпня 1946 р. постанова ЦК ВКП (б) „Про журнали „Звезда” і „Ленинград” знаменувала собою черговий наступ тоталітарного режиму на все, що могло хоч трохи самостійно мислити й чинити духовний опір сталінізму. Повоєнне літературне життя аж до середини 50-х років (у 1953 р. помер Й. Сталін) було, по суті, „безкраю слухним безчастям в українській і всій радянській літературі” [1, с. 84]. Нескінченні ідеологічні кампанії, спрямовані на викорінювання різних „ізмів” (найперше націоналізму, згодом космополітизму, потім формалізму і т. д.), сковували творчу думку, сіяли страх, породжували в художній практиці смиренне ілюстраторство, пристосуванство.

Чим щиріше було сповідальне слово, коли письменник залишався на одинці з пером та папером, тим імовірнішою поставала перед ним перспектива опинитись сам на сам у тюремній камері, а його творам – у кабінетах „компетентних органів” (як трапилось, наприклад, зі спогадами економіста Андрія Радченка). Невпинно декларований і насаджуваний „згори”, метод соціалістичного реалізму вступив за цих часів у стадію свого остаточного виродження й дискредитації.

Приголомшений політичним і моральним терором, „покаянного” листа „Про націоналістичні помилки в моїй літературній роботі” („Літературна газета” від 11 грудня 1947 р.) пише М. Рильський. Не варто цитувати цього вимученого документа, вичавленого тоталітарним режимом з-під пера непересічної особистості. Не включений він і до 20-томного зібрання творів поета.

Звернусь лише до редакційного коментаря, доданого до листа М. Рильського: „Редакція розглядає статтю М. Рильського „Про націоналістичні помилки в моїй літературній роботі” **лише як початок** (виділення наше. – В. К.) тієї самокритики, якої чекає від нього наша громадськість”. І потім: „М. Рильський дає аполітичну оцінку ворожій, буржуазно-націоналістичній організації (а не „гуртку”. – В. К.) „неокласиків”, що активно й войовниче боролася проти радянської літератури, проти ідеї більшовицької партійності, проти засад соціалістичного реалізму. М. Рильський замовчує свої ідейні та мистецькі зв’язки з українським націоналістичним декаденством і в своїй статті не дає політичної оцінки цій антинародній політичній течії.

М. Рильський також замовчує глибокий ідейний та організаційний зв’язок антирадянської націоналістичної організації „неокласиків” з контрреволюційною „Вапліте”, з недостатньою гостротою засуджує ворожу діяльність мерзенного зрадника Хвильового”.

Отже, як бачимо, це мав бути тільки „початок”. Мине якийсь час, і чергова „жертва” – цього разу В. Сосюра, зокрема його вірш „Любіть Україну” – стане об’єктом нищівного „погрому”.

Наприкінці червня 1951 р. в Москві завершилась декада українського мистецтва й літератури. З цієї нагоди 28 червня

„Літературна газета” вийшла з передовою „Спасибі тобі, рідна Москва”. Цю статтю за дорученням учасників декади підписала група найвідоміших письменників. Поряд з П. Тичиною, М. Рильським, Ю. Яновським, Остапом Вишнею там стоїть і ім’я В. Сосюри. Про суть „колективного твору” можуть красномовно сказати наведені в ньому рядки П. Тичини, до яких приєдналися всі там підписані літератори („Наші думки і почуття висловив Павло Тичина”):

Хай течуть канали в ріки,
Сталіну хвала навіки!
Сталіну навіки! [2, с. 3].

Без подібних фраз-кліше не обходилися вже на той час жодні масові акції. Пошлюсь хоча б на колективну поему-лист „Слово великому Сталіну від українського народу”, під текстом якої зазначалося: „Цей лист обговорено на зборах громадян міст і сіл Радянської України, і підписали його 1016973 чоловіка” [3, с. 420], або на колективну поему „Слово великому Сталіну про визволення України” [2, с. 16].

А вже у наступному номері, 5 липня 1951 р., „Літературна газета” передрукувала редакційну статтю газети „Правда” від 2 липня „Проти ідеологічних перекирвань в літературі”. Приводом для чергового „погрому” була публікація вірша В. Сосюри „Любіть Україну” в журналі „Знамя” (1951, №5) в російському перекладі О. Прокоф’єва. Твір названо „ідейно порочним”, таким, що „викликає почуття розчарування і протесту”, бо автор оспівує „одвічну Україну, Україну „взагалі”, „поза часом, поза епохою”. Підданий остракізму, поет змушений був у „покаянному” листі „До редакції газети „Правда” (від 10 липня 1951 р.) дякувати „дорогим товаришам” за „гіркий, але заслужений урок”. Тепер він „збагнув”, що у вірші мав порівняти чорне минуле України „із ясним світлим сучасним, розказати, що Україна стала такою завдяки дружбі народів, творець якої є Сталін...”.

Подібні формули-кліше (клятви у вірності Батьківщині, здравичі на честь Сталіна і компартії тощо), які тогочасний мовознавець І. Білодід називав „ключовими словами епохи”, а Л. Новиченко – „авторитарними ідеологічними кодами”, будуть обов’язковими компонентами публічних виступів, книжок і навіть приватного листування не тільки В. Сосюри, а, власне, кожного вітчизняного митця в підрадянській Україні аж до середини 50-х років ХХ ст.

У незрівнянно вигіднішому становищі, якщо говорити про свободу вислову – усного, писемного чи друкованого, була повоєнна українська еміграція. Завдяки цьому можемо твердити, що наша діаспора істотно збагатила національну духовність у галузі „людського документу” – мемуарів, щоденників, приватних кореспонденцій. Наші співвітчизники в діаспорі могли вільно й розкуто оприлюднювати власні уподобання, свою гарячу причетність до життя України та світу. Чого варта, скажімо, тільки одна дискусія МУРівців з приводу шляхів

розвитку національного письменства в Україні та на еміграції. Або романістика й публіцистика, „одверті листи” В. Винниченка, І. Багряного, У. Самчука, В. Барки та багатьох інших митців.

З кінця 50-х років ХХ ст., і особливо в часи хрущовської „відлиги”, короткочасне послаблення компартійного пресингу призвело до загального позитивного зрушення в культурному житті України.

Хоча цей період не став та й не міг стати з багатьох причин кінцем тоталітарного режиму, він однак виявився передвістям і початком майбутнього краху командно-адміністративної системи.

З другої половини 60-х років ідеологічна атмосфера над Україною згущується. Короткочасну „відлигу” змінили брежнєвсько-суловські „заморозки”. Відлучені од активної творчості М. Лукаш, Г. Кочур, С. Колесник, В. Голобородько, В. Іванисенко. Цензура знову інтенсивно починає гальмувати літературну продукцію. Варто згадати довготривале замовчування творчості В. Симоненка, Ліни Костенко, безпрецедентне шельмування „Собору” О. Гончара, під прес цензури потрапляють „Мертва зона”, „Родинне вогнище” Є. Гуцала, „Мальви” Р. Іваничука, „Полтва” Р. Андріяшика, „Іван” І. Чендея та ін. Двадцять років не з’являвся на екранах фільм Ю. Ілленка, поставлений за кіноповістю І. Драча „Криниця для спраглих”. Було скоєно політичні вбивства талановитої художниці Алли Горської, видатного композитора В. Івасюка. Постійно піддавалися остракізму та голобельній критиці ті чи інші твори за відступи од соцреалізму („Турецький міст” Р. Федоріва, „Гранослов” Д. Павличка, „Набережна, 12” В. Шевчука та ін.). Однак письменство не спинилося в розвитку. Активне покоління українських шістдесятників (Гр. Тютюнник, І. Драч, Б. Олійник, М. Вінграновський, В. Підпалій, Є. Гуцало, В. Дрозд, В. Шевчук та ін.), що виросло в умовах жорстокого ідеологічного пресингу, але не зазнало на собі тиску сталінського терору, вважає своїм обов’язком поглиблювати процес акумуляції національної свідомості. В задушливій атмосфері передгрозя постали сприятливі обставини для „захаявного слова”. На думку Юрія Бойка, сприятливість полягала в тому, що „захаявної творчості ніяка сила викоринити не в стані. Бо є люди, і є читачі, що шукають справжнього, а не скаліченого насильством слова. Діють друкарські машинки, гектографи, пишуться рукою переписані копії” [4, с. 162]. І, звичайно ж, пишуться листи, широко побутують епістолярні діалоги.

Під загрозою репресій, психіатричних лікарень і концтаборів новітньої доби, ризикуючи не тільки своїм та своїх близьких благополуччям, а й жертвуючи власним життям, І. Світличний, І. Дзюба, Є. Сверстюк, В. Стус, В. Голобородько та багато інших письменників, яких згодом назвуть „дисидентами”, свою творчу енергію спрямували на боротьбу з тоталітарною системою. Серед розмаїття жанрових різновидів їхньої „захаявної” та „самвидавівської” творчості переважали вірші й поеми, памфлети, статті, відкриті листи до керівних осіб та інстанцій, листи-протести, листи-звернення, послання, правозахисні петиції,

меморандуми тощо. При цьому необхідно зазначити, що рукописи неопублікованих творів, у деяких ситуаціях та в окремих випадках, привертають більш гострий інтерес і зацікавленість громадськості, ніж оприлюднена книга чи стаття.

Саме такий інтерес викликала праця І. Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?“, що, як і переписані від руки вірші Ліни Костенко, В. Симоненка, В. Стуса, В. Підпалого, І. Драча, ходила по руках багатьох людей, особливо серед молоді, студентства, і за яку її шанувальників або поширювачів карали безжально.

Розпочиналася праця листом, написаним І. Дзюбою у грудні 1966 р. в Києві на ім'я першого секретаря ЦК компартії України П. Шелеста і Голови Ради Міністрів УРСР В. Щербицького: „Шановні товариші! Звертаюся до Вас з листом у справі, яка схвилювала значну частину громадськості України. У справі політичних арештів, проведених у ряді міст України – Києві, Львові...” [5, с. 24].

Уже з перших рядків „крамольного” твору І. Дзюби стає очевидною його спрямованість на захист демократичних свобод та прав людини, лицемірно й демагогічно проголошених у Конституції й розтоптаних „вірними ленінцями” в центрі й на місцях, проти сваволі КДБ, політичної цензури.

Центральною темою праці „Інтернаціоналізм чи русифікація?” стало національне питання в СРСР і, зокрема, підневільне становище української нації „на нашій”, однак „не своїй землі”. Звертаючись до керівників компартії УРСР, а далі також і до можновладців Кремля, І. Дзюба фактами підтверджує, що недавні арешти українських письменників, поетів, критиків є показником дійсного стану „розв'язаного або просто не існуючого” національного питання в Україні за останні 30 років. Ці арешти – відповідь тоталітарної системи на зростання національної свідомості і на всенародну стурбованість українців підневільним становищем своєї нації.

Однією з найбільш переконливих частин „Інтернаціоналізму чи русифікації?” став драматичний заклик автора праці до керівних кіл тодішнього режиму в УРСР погодитися на відкрите обговорення питання, щоб виявити справедливі оскарження, „всі накопичені помилки, всі наболілі проблеми” [5, с. 50], розглянути нові можливості і перш за все піти по лінії прагнень народу. І. Дзюба, так само як і свого часу В. Винниченко, що у листі до ЦК РКП закликав партійних функціонерів бути „у всьому чесними з собою”, висловлює пропозицію „чесно й відкрито обговорити всі аспекти національної справи”: „Тоді не треба буде стежити за кожним українським словом, за кожною українською душею... І не доведеться запаковувати в кадебістські „ізолятори” людей, вся „вина” яких у тім, що вони люблять Україну синівською любов'ю і тривожаться її долею, які мають право сказати про себе словами Шевченка: „Ми просто йшли; у нас нема // Зерна неправди за собою” [5, с. 50].

Побудована на вражаючих за своєю суттю фактах і цифрах, насичена правдивою інформацією про насильницьку русифікацію України, праця І. Дзюби була спрямована на пробудження в людей національної свідомості й гідності, закликала до рішучого спротиву імперському монстрові й звільнення України з колоніального рабства.

Праця І. Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?” на тлі „застійного часу” – це також і смілива спроба направити розвиток літературного процесу в Україні у річище оновлення, розширення повноважень письменника, спрямування його критичного погляду на стан українського суспільства. проте цього якраз і не вимагалось. Відкритий лист І. Дзюби до керівних українських манкуртів, як і вся праця „Інтернаціоналізм чи русифікація?”, залишилися без відповіді.

Переконавшись (вкотре!) у марності своїх зусиль і сподівань пробити стіну мовчання з боку можновладних структур, українські дисиденти змушені були апелювати до світового співтовариства, відтак нелегально передавати свої художні твори, декларації та кореспонденції до закордонних часописів і радіостанцій: журналу „Сучасність” (Мюнхен, Нью-Йорк), „Визвольний шлях” (Лондон), на радіо „Свобода” та „Німецька хвиля”.

Втім, відповідь І. Дзюбі та його однодумцям готувалась. Як свідчить Л. Павленко у видрукуваних спогадах „Мій Гончар” [6], ЦК КПБУ вирішив створити авторитетну комісію, яка повинна була вивчити звинувачувальні матеріали на І. Дзюбу, а заодно й на Є. Сверстюка, І. Світличного та багатьох інших їхніх однодумців і засудити у пресі дії „антирадянщиків”. Очолити комісію доручалось О. Гончареві та М. Бажану. Натомість О. Гончар, вивчивши зібрані КДБ документи, написав розлогого листа на ім'я першого секретаря ЦК КПУ П. Шелеста, в якому відмовився брати участь у пропонованій акції. О. Гончар переконливо пояснив, що в роботі Івана Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?” багато такого, що заслуговує на серйозну увагу громадськості. Зокрема, конкретні факти і статистичні дані про стан українських шкіл по містах і селах, адже вчителям російської мови і літератури навіть заробітну плату видавали більшу, ніж українцям, про видання українських книжок, тиражі, підготовку спеціалістів у вищих навчальних закладах республіки тощо, факти зневажання української мови та ігнорування її в установах, у вищій школі, що є проявами великодержавницької політики в нашій країні. Пише він П. Шелесту і про те, що репресії не є хорошим засобом розв'язання ідеологічних питань, проведені арешти завдали непоправної шкоди, посіяли серед інтелігенції, серед молоді настрої підозрливості, недовіри, пригніченості. О. Гончар наголошує у своєму листі-протесті, що навіть до людини винуватої, до людини, яка помилилася, доцільніше виявити великодушність, бо часто навіть суворий вирок має меншу силу, ніж акт великодушності, гуманності.

Як наслідок цієї акції протесту письменника – комісія припинила свою діяльність. „Гончар написав листа Шелесту, а Бажан сказав: „Я втечу з Києва”, – свідчить далі Л. Павленко. – Якби не цей їхній протест, то репресії почалися б одразу, а не через п’ять років, коли Гончара вже було усунуто від керування Спілкою письменників, позбавлено членства в ЦК і депутатства у Верховній Раді” [6, с. 108].

Розвиток подій на теренах СРСР у наступні десятиліття наочно показав, що національна ідея не тільки залишилась рушійною силою в сучасному світі (про що, власне, йшлося у праці І. Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?”), але дедалі набирала більшої ваги та актуальності. „Фенікс націоналізму” знову ожив на українській землі. Проте існуючий режим, як і раніше, не мав наміру забезпечувати конституційні права неросійських народів.

Л. Бойко, упорядник ґрунтовно прокоментованого зібрання творів Б. Антоненка-Давидовича (К., 1998), де вміщено, зокрема, й епістолярну спадщину письменника, наводить факти відвертого великодержавного шовінізму щодо представників української нації. Так, скажімо, відомий український письменник Антоненко-Давидович змушений був листовно спілкуватися з рідною дочкою Яриною, що перебувала на викладацькій роботі у Стокгольмському університеті, виключно російською мовою. Згідно зі встановленими тоді правилами, вся кореспонденція, адресована за кордон, піддавалася перлюстрації органів КДБ. А оскільки перлюстратори українського „наречія” не знали і знати не хотіли, то й листи мали бути написаними на „общепонятном языке”. Саме тому й примушували українського письменника Б. Антоненка-Давидовича листуватися з дочкою-філологом російською мовою, а відтак Ярину називати „дочуркой Иринкой”, а дружину-галичанку Ганну – „Анной” [7, с. 359].

Наведу, зокрема, розлогий фрагмент із листа політв’язня В. Мороза, аби у читача не склалось враження про „виривання з контексту окремих фраз і їх довільному тлумаченні”:

„Першому секретареві ЦК КП України Щербицькому від політичного в’язня Мороза Валентина Яковича, засудженого за ст. 62 КК УРСР.

Мене судили у 1970 р. за боротьбу з великодержавним шовінізмом. Мені сказали, що я зводив наклепи і що великодержавного шовінізму в СРСР нема.

14 квітня 1973 р. до мене на побачення (у Владимирську тюрму) приїхали дружина і син. **Нам заборонили розмовляти між собою українською мовою**, незважаючи на те, що тюремні правила ясно кажуть: „В случае необходимости приглашается переводчик”. Дружина поїхала в Москву і привезла **дозвіл розмовляти українською мовою** (цікаво звучить, правда? **Дозвіл розмовляти українською мовою!**) запросили перекладача і побачення відбулось згідно з правилами.

Але кілька днів тому мене викликав начальник тюрми і оголосив, що мені записали „нарушение правил” за... **розмову на побаченні українською мовою!** При цьому урочисто показали документ, підшитий у справі, де описано моє „нарушеніє”. Оце тобі, Гандзю, книш: і правила дозволяють, і в Москві дозволяють, а мені все-таки записали „нарушеніє”! Дуже знайома картина, що стосується української мови: в законі рівноправна, а на практиці...

„Нарушеніє” означає для мене у першу чергу практичні невігоди: як „нарушитель” я маю обмежені права. Але з цього приводу я Вам не писав би. Мене цікавить інше: то куди ж притулимо все-таки українську мову? Ви там скрізь говорите і пишете, що вона рівноправна, а тут „нарушеніє” ...

До революції **забороняли** українську мову, але я не знаю жодного випадку, коли б покарали за розмову українською мовою з власними дітьми. А з другого боку то воно й добре: у моїй справі є нарешті документ, де моя вина викладена **чесно**: там говориться, що я покараний за небажання розмовляти з рідними дітьми російською мовою. По правді, то тільки цей документ і варто лишити у моїй справі: з нього **дійсно** видно, за що мене судили; всі ж інші затемнюють, а не виясняють істину ...” [8, с. 20].

70-ті роки ХХ ст. одержали назву „застійних часів”. Для української культури ці роки були вкрай несприятливими. Саме слово „український” стало підозрілим, замість „українці”, ”Україна” в засобах масової інформації послідовно вживалося „трудящі УРСР”.

В умовах підцензурної радянської дійсності серед учасників правозахисного руху в Україні приватне листування виявилось досить оперативною і впливовою формою протесту проти терору і репресій над борцями за громадянські права і свободи в СРСР. Зокрема, для політв’язнів це була, по суті, єдина можливість розказати „вільному світові” правду про дійсне становище в концтаборах.

Чи не тому тюремна влада, звісно, за вказівками зверху, так жорстоко зводила до мінімуму епістолярні контакти засуджених з зовнішнім світом. Цензура конфісковувала кореспонденції під різними приводами: „содержит недозволенную информацию”, „клеветнические измышления”, „подозрительное по содержанию”. Як свідчить В. Овсієнко, член Української Гельсінкської групи, написати в’язневі листа (одного на місяць!) у таких умовах було не просто: „побачить наглядч у прозурку, що пишеш, тихенько відчинить камеру й забере „на перевірку” – тільки ти його й бачив. Бувало, по кілька разів починаеш того листа. Як ото матері, казав Литвин, нестерпно дивитися, коли вбивають її дитину, так і митцеві – коли нищать його твір, а тим паче „виривають його недоношеним з утроби і розтоптують брудними чобітьми...” [8, с. 21].

Усім причетним до правозахисного руху місця на волі, фактично, не було. Хто мав звільнитися – тому фабрикували нову „справу”, і

перлюстровані листи ставали матеріалом для чергового слідства. Досить пригадати у цьому зв'язку листування В. Марченка, В. Стуса, Ю. Литвина, Є. Сверстюка, В. Мороза та інших українських дисидентів, яким під час закритих судових процесів поштові кореспонденції інкримінувались як докази їхньої антирадянської діяльності.

Нові репресії на початку 70-х років серед діячів української культури були наслідком ще однієї спроби остаточно витравити почуття національної гідності, особливо в душах молодших поколінь. Позбавити їх того, що прищеплювали своїми творами В. Винниченко, М. Хвильовий, О. Довженко, І. Багряний та багато інших письменників у попередні десятиліття.

Ви, далекі майбутні, крізь довгі роки,
Це до вас моє слово останнє.
Не судіть ви жорстоко мій час тяжкий
І моє тяжке безталання [7, с. 6].

Це рядки з віршованого послання, що адресував його майбутнім поколінням Б. Антоненко-Давидович, один з духовних лідерів і наставників українських дисидентів. Сам письменник належав до когорти людей, для яких національна ідея, за його ж зізнанням, „була понад усе, навіть понад власне життя”, і який усього себе віддав безкомпромісній боротьбі з тоталітарною системою.

Типовим представником того майбутнього покоління, якому Антоненко-Давидович адресував свої зболені рядки, виявився Василь Стус. Його поезія свідчить, що митець понад усе не хотів бути „дезертиром своєї долі” і ніколи не був ним. Відчував потребу довіритися долі і закликав до цього в приватних листах дружину й батьків, навіть сина, якого виховував на відстані. Звідси – мінімум конкретної інформації про умови життя в таборі у листах до рідних, натомість – десятки власних віршів і перекладів з Гете й Рільке. Звідси зауваження (без тіні пози), що Рільке найкраще було б перекладати в карцері (максимум самозосередження!), але туди, мовляв, не дозволяють брати з собою книжок і паперів.

У листах з каторжного табору В. Стус ділиться своїми враженнями від читання японської прози (дуже любив Ясунарі Кавабату, Кендзабуро Ое), розмірковує про класичну японську естетику, просить прислати йому бодай кілька віршів американського поета Камінгса тощо. І в кожному посланні, як правило, мінімум побутової інформації, так би мовити, реалій часу, що оточували митця. З огляду на брак конкретних деталей навколишньої дійсності, епістолярні філософські роздуми подекуди видаються навіть несвоєчасними.

Проте, гадаю, мала рацію Михайлина Коцюбинська, яка аналізуючи лірику та епістолярний доробок Василя Стуса, зазначала з цього приводу: „Характерно, що ці роздуми висловлені в листах до батьків, хоч все це матерії, явно недоступні їм... Мовби передбачав іншого, прийдешнього читача – неквапливого, не заполітизованого,

вільного від житейських пут, вдумливого й гідного – і нав'язував діалог із ним. Мовби знав, був певен, що його „текст” не зітреться, проступить крізь сьогоднішню реальність, набувши глибини, об'ємності й особливого смислу, як „вчора” в палімпсестах ...” [9, с. 14].

Випереджаючи свій час, І. Дзюба, В. Стус, як і їхній духовний наставник Б. Антоненко-Давидович, уже апелювали до нащадків, посилали „листи у вічність”.

Підсумовуючи сказане, необхідно відмітити, що приватне письменницьке листування – досить складне й багатогранне явище, пронизане різноманітними зовнішніми та внутрішніми взаємовпливами. Працю І. Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?” необхідно розглядати також як епістолярний твір. За жанром – це відкритий лист, „лист у вічність”. І. Дзюба порушив у ньому такі проблеми (національне питання в СРСР, підневільне становище української нації та української мови тощо), над якими раніше митці не замислювалися, помітно оживляли органічний рух літературного процесу. Якби не було явища шістдесятництва, тісно пов'язаного з українським дисидентством, не було б постійного й наполегливого втручання письменників, зокрема, цього таки покоління вже через двадцять років у другій половині 80-х років ХХ ст. в політику, в суспільно-національні, екологічні питання, в розбудову Української держави.

Список використаної літератури

- 1. Новиченко Л.** Поетичний світ Максима Рильського. Книга друга : 1941 – 1964 / Леонід Новиченко. – К. : МПП „Інтел”, 1993. – 270 с.
- 2. ЦДАМЛМ України.** – Ф. 590. – Оп. 1. – Од. зб. 22. – Арк. 1 – 83.
- 3. Ільєнко І.** У жорнах репресій / Іван Ільєнко. – К. : Веселка, 1995. – 447 с.
- 4. Бойко Ю.** Вибране / Юрій Бойко. – Heidelberg, 1992. – Т. 4. – 356 с.
- 5. Дзюба І.** Інтернаціоналізм чи русифікація? / Іван Дзюба. – Лондон [б. в.], 1968. – 263 с.
- 6. Павленко Л.** Мій Гончар / Л. Павленко // Сіверянський літопис. – 1998. – №4. – С. 106 – 108.
- 7. Антоненко-Давидович Б.** Нащадки прадідів. (Творчу спадщину розшукав, підготував до друку і прокоментував Л. Бойко) / Б. Антоненко-Давидович. – К. : В-во „КМ Academia”, 1998. – 532 с.
- 8. Овсієнко В.** Йому не було місця на волі... (Правозахисник Юрій Литвин) / В. Овсієнко // Слово і час. – 1992. – № 2. – С. 18 – 21.
- 9. Коцюбинська М.** Василь Стус в контексті сьогоднішньої культурної ситуації / Михайлина Коцюбинська // Слово і час. – 1998. – № 6. – С. 12 – 17.

Кузьменко В. І. Праця І. Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?” як „лист у вічність”

У статті досліджено працю І. Дзюби „Інтернаціоналізм чи русифікація?” в контексті приватного листування письменників-шістдесятників та учасників правозахисного руху в Україні доби „застою”. Епістолярний твір І. Дзюби класифікується як „лист у вічність”, призначений не тільки сучасникам, а й нащадкам. Передбачаючи читача не заполітизованого, читача з майбутніх десятиліть, автор „Інтернаціоналізму чи русифікації?” веде також діалог із ним, а не тільки із своїми конкретними адресатами – керівниками компартії та уряду УРСР П. Шелестом та В. Щербицьким. Характеризуються також особливості побутування приватної кореспонденції Б. Антоненка-Давидовича, В. Стуса та інших митців в умовах заблокованої культури кінця 50-х – початку 70-х рр. ХХ ст.

Ключові слова: епістолярій, лист, послання, літературний процес, відкрите листування.

Кузьменко В. И. Работа И. Дзюбы „Интернационализм или руссификация?” как „письмо в вечность”

В статье исследуется работа И. Дзюбы „Интернационализм или руссификация?” в контексте частной переписки писателей-шестидесятников и участников правозащитного движения в Украине периода „застоя”. Эпистолярное произведение И. Дзюбы классифицируется как „письмо в вечность”, предназначенное не только современникам, но и потомкам. Предполагая читателя не заполитизированного, читателя из будущих десятилетий автор работы „Интернационализм или руссификация?” ведет также диалог с ними, а не только со своими конкретными адресатами – руководителями компартии и правительства УССР П. Шелестом и В. Щербицким.

Ключевые слова: эпистолярий, письмо, послание, литературный процесс, открытая переписка.

Kuzmenko V. I. The Work by I. Dziuba „Internationalism or Russification” as „a Letter to Eternity”

The work of I. Dziuba „Internationalism or Russification” within the context of private correspondence of the sixtiers and members of human rights movement in Ukraine in stagnant period is analyzed. The epistolary work of I. Dziuba is considered as „a letter to eternity”, so it is dedicated to both contemporaries and descendants. The author considers a reader to be free of politics and a reader from the future, thus he communicates not only with his concrete addressees – P. Shelest and V. Shcherbytskyi as the leaders of Communist Party and Government of USSR – but he also communicates with this reader. The features of B. Antonenko-Davydovych, V. Stus and other writers' private correspondence under the conditions of blocked culture in the

post-Stalin period from the late 1950s to the early 1970s are also characterized. The influence of I. Dziuba's epistolary work over the development of literary process in Ukraine is defined.

Key words: epistolyariy, letter, message, literary process, open correspondence.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.

Прийнято до друку 27.09.2013 р.

Рецензент – доктор філол. н., проф. Бровко О. О.

УДК 821.161.2.0'06:81

О. А. Проценко

**ЖАНРОВО-СТИЛЬОВА СВОЄРІДНІСТЬ РОМАНУ
П. КОЛЕСНИКА „ПОЕТ ПІД ЧАС ОБЛОГИ”**

На кінець ХХ – початок ХХІ століття припадає творчість численної плеяди українських письменників, що або присвятили себе виключно художній біографії, або залишили в ній помітний слід (Р. Іваничук, Г. Колісник, П. Колесник, С. Плачинда, М. Слабошпицький, Ю. Хорунжий, Вас. Шевчук та інші).

Дослідження художніх життєписів вітчизняних письменників представлені в роботах Є. Барана, І. Братусь, О. Галича, Г. Грегуль, І. Данильченко, О. Дацюка, М. Сиротюка, І. Ходорківського та інших.

Життю й постаті І. Франка присвячено чимало різножанрових художніх біографій. Це і новела Ю. Яновського „Іван” (1940), оповідання О. Десняка „Біль у серці” (1941), Л. Смілянського „Тюремні сонети” (1950), повість Д. Лукіяновича „Франко і Беркут” (1956), роман Р. Іваничука „Шрами на скалі” (1987) тощо.

П. Колесник присвятив постаті І. Франка як документальні розвідки „Іван Франко. Коротка біографія” (1956), „Син народу. Життя і творчість Івана Франка” (1957), „Іван Франко. Біографічний нарис” (1966), так і художні біографії – романи „Терен на шляху” (1959) та „Поет під час облоги” (1980).

Сьогодні художній досвід П. Колесника в галузі біографічного жанру потребує поглибленого наукового вивчення. Об'єктом дослідження обрано роман „Поет під час облоги”. Мета розвідки – розкрити жанрово-стильову своєрідність малодосліджуваного твору.

Автор, досконало освоївши специфіку художнього життєпису, творчо дослідив праці літературознавців, проник у глибокий зміст документів про І. Франка. Події роману розгортаються в хронологічній